

БОРИС ГРІНЧЕНКО І ГРІНЧЕНКОЗНАВЦІ НА ЛУГАНЩИНІ

У статті з'ясовано краєзнавчий аспект педагогічної та творчої діяльності Бориса Грінченка на Луганщині. Розглядається також доробок сучасних грінченкознавців Луганського краю.

Ключові слова: Борис Грінченко, Луганська область.

Село Олексіївка Перевальського району на Луганщині. Завжди приїжджаю сюди з душевним трепетом, адже тут пройшло шість років життя Бориса Грінченка. З упевненістю можна сказати, що непримітна краса Олексіївки подобалася письменникові, бо в його літературних творах часто знаходимо сторінки, де описана й невеличка річка Біла та її береги: з одного боку пологий, завітчаний зеленню, а з другого – скелястий, із кущами та поодинокими деревами. А ще Олексіївка була до вподоби й тому, що вчитель Борис Грінченко весь час мріяв учителювати в українському селі, і відразу відгукнувся на пропозицію Христини Данилівни Алчевської.

До сільської школи, яка була збудована на кошти Алчевських, подружжя Грінченків приїхало в середині вересня 1887 року. Звісно, що учні та їх батьки передусім знали Бориса Дмитровича та Марію Миколаївну як добрих, щирих, турботливих учителів. Їх не могло не дивувати й те, що вчителі завжди спілкувалися українською мовою.

Школа в Олексіївці, як і всі інші школи на тій частині України, що належала царській Росії не могла бути українською, але засвоюючи обов'язкову програму, діти вчилися читати й писати рідною мовою. Підручників для цього теж не було, але Борис Дмитрович вирішив і цю проблему з притаманною йому працелюбністю: він сам написав перші школярські книги «Буквар» та «Читанку». Вірний своїй головній меті життя – засобами освіти виховувати національно свідомих людей, він розпочинає роботу над «Грамоткою української мови», тобто Букварем для першокласників. У методичній статті, яка називається «До вчителів», автор написав: «Склав я цю грамотку ще року 1888-го, будши на селі вчителем. Тоді не вільно було друкувати ніяких українських книжок до науки дітям чи дорослим; через те я сам написав усю грамотку друкованими літерами та й учив по їй читання й писання свою дитину і чужих дітей, бажаючи, щоб рідною мовою озивалася до них наука». Також учні та селяни могли завжди взяти книги українською мовою із учительської бібліотеки.

Борис Грінченко головною метою свого життя вважав пробудження національної самосвідомості, і, треба сказати, що цього досягав і у власній педагогічній діяльності, адже школа в Олексіївці стала для нього своєрідною науковою та навчальною лабораторією. Навчання і виховання подружжя Грінченків завжди пов'язували із безпосереднім життям, тому учні стали й активними записувачами та дослідниками численних народнопоетичних творів, вміщували їх у рукописному журналі «Думка», а потім виконували під час християнських та народних свят. Як згадувала Марія Загірня: «Отже, хоч і не вкраїнська була школа в Олексіївці, та все ж вивчившись школярі в їй, знали, що вони українці, знали історію і географію України, знали про всіх видатніших письменників і про їх писання, знали про тяжке безправне становище України, знали про Галичину запевне більше, ніж тодішній пересічний українець-інтелігент. І свої знання уміли висловити путящою українською мовою» [2, 65].

Шість років життя в нашому краї були особливо плідними для Бориса Грінченка – письменника, адже тут написано багато поетичних та прозових творів, серед них оповідання «Каторжна», «Олеся», «Панько», «Батько та дочка», повісті «Сонячний промінь», «На розпутті».

У літературних творах Бориса Грінченка пильна увага до дитячої особистості, намагання окреслити морально-етичну проблематику, що впливає із протиріччя між рівнем духовного та матеріального в житті людини, вбачаючи в його подоланні та всебічній освіченості людей шлях до суспільної справедливості.

Його творче життя в Олексіївці було надзвичайно напруженим. Варто назвати хоча б полеміку з М. Драгомановим, яка тривала на сторінках газети «Буковина» в 1892–1893 рр., де статті Бориса Грінченка друкувалися в «Листах з України Наддніпрянської». У них Борис Грінченко яскраво виразив погляди свідомих національно-

активних українців, продовжувачів патріотичної справи Тараса Шевченка, які влітку 1891 року створили таємне товариство «Братство тарасівців». Серед його засновників були Б.Грінченко, В.Боровик, І.Липа, М.Міхновський, а пізніше М.Коцюбинський, В.Самійленко, Є.Тимченко, М.Вороний, О.Черняхівський, В.Шебет. Головним їх кредо стало: «Відрізати свою націю від інших і підносити національне питання й право української нації скрізь, де тільки можливо».

На сторінках журналу «Зоря» в 1891 році письменник Василь Лукич зазначав, що Борис Грінченко – один із найпопулярніших авторів часопису, де друкувалося чимало його оповідань, а тепер «на переднім місті «Зорі» почала друкуватися його повість «Соняшний промінь» і редакція з участю Наукового товариства ім. Тараса Шевченка приступила до окремого видання прозових творів у двох томах.

Тому й відстоював Б.Грінченко законне право українського народу на розвиток своєї мови, літератури і культури як головних атрибутів державної і національної незалежності, особливо обурюючись висловлюваннями про якусь нібито «нездатність до державності» рідного народу, тому й зараз досить актуальним є твердження: «Не тоді добре єднається народ з народом, коли вони родичі, хоч би і близькі, а тоді, коли життя їх укупі – таке, що дає їм змогу зазнавати в сій спілці найбільш усякої користі, якомога більшого вдоволення своїх потреб як народу, якомога більшого щастя» [3, 15].

У «Листах з України Наддніпрянської» Борис Грінченко один з перших дає правдиву оцінку творчої спадщини Тараса Шевченка як письменника, насамперед, національного, що перший виразно висловив ідею незалежності української нації, тому в українській літературі «не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого відродження: будуть великі письменники, але не буде вже пророків» [3, 72].

*Б. Грінченко.
1880-ті роки.*

*Б. Грінченко,
його дружина Марія
Миколаївна та донька
Настуся. 1890-ті роки.*

До 1891–1892 рр. належить і полеміка з Іваном Франком про унормованість української мови, початком якої стала стаття Бориса Грінченка «Галицькі вірші», у якій він так гостро ставить мовне питання українського народу, який був роз'єднаний між двома державами, особливо правописну проблему, вживання діалектних, просторічних та іншомовних слів тощо.

Тільки завдяки старанням Бориса Грінченка була зібрана, збережена й підготовлена до друку творча спадщина Трохима Зінківського, яка була опублікована двотомним виданням (Т. 1: Львів, 1893, Т. 2 – 1896) із ґрунтовним життєписом, який теж написав Борис Грінченко, вказавши на головне життєве кредо митця «жити одним – любов'ю до рідного краю». Тяжко хворий письменник Трохим Зінківський весною 1891 року відвідав свого побратима, коли вирішив востаннє побувати у дорогих йому серцю людей, відвідавши дружину з дворічною донькою у Корсуні, потім тритижневе перебування в Олексіївці від'їзд до батьків у м. Бердянськ, де й помер 9 червня 1891 року.

До Олексіївки на ім'я Бориса Грінченка приходило чимало листів від українських письменників та громадсько-культурних діячів, а восени 1892 тут побував Іван Липа, який про свої

враження потім розповів у спогадах «Пам'яті Насті Грінченко»: «Зранку обоє Грінченки йшли до школи, по обіді ми всі ходили по Олексіївських ланах та скелях. Спереду завжди бігла Настуся, «пасла череду».

У світлому національному вбранні, з різнокольоровими стрічками, на широких уже завмерлих степах вона здалека визначалась як чудово гарна квітка і мимоволі очі мої повертались усе в той бік, де вона бавилась.

Привіз я з цього села в культурний Харків од народного вчителя дуже багато: чимало літературних новин, інтересних подій з тодішнього українського життя у нас і закордоном, привіз відомости і про чудову дитину, що говорила виключно українською мовою, при тому не жаргоном, а чистою літературною» [5, 29].

В Олексіївці ним були осмислені найважливіші теоретичні питання педагогіки, які тут набули практичного застосування. Через кілька років Борис Грінченко опублікував педагогічні праці «Яка тепер народна школа на Україні», «На безпросвітньому шляху», «Народні вчителі і українська школа» та шкільні підручника з мови і читання, які красномовно говорять про створену ним оригінальну педагогічну систему. Усе це дає змогу стверджувати, що ці зрушення в освітній думці передбачають становлення національної школи, в основі концепції якої реалізація ідей демократизму, гуманізму та принципу національного як основи пізнання загальнолюдського; надання змісту навчання й виховання національного характеру, складниками якого є рідна мова та вивчення українознавства, народної творчості, вітчизняної історії, культури, мистецтва в контексті світової думки; здійснення національного виховання, формування якісно нової особистості вчителя.

Національний і народний характер педагогічної системи Б.Грінченка знайшов своє відображення у всіх компонентах: цілях, принципах, змісті, формах та засобах навчання і виховання, а головне – ідеалі особистості.

Рух до цієї мети передбачав розв'язання першочергових завдань: забезпечення навчання, виховання, спілкування дітей і дорослих рідною мовою, реалізація ідеалу всебічного і гармонійного розвитку особистості у відповідності з культурно-історичним досвідом, системою духовних цінностей українського народу, формування у дітей національної свідомості, якостей справжнього патріота, активного соціального діяча і трудівника.

При цьому програма формування особистості передбачала послідовність сходження дитини по ступенях: образ національного світу – національний образ світу – цілісний образ світу. Навчання в школі, насамперед, повинно бути людинознавством та народознавством.

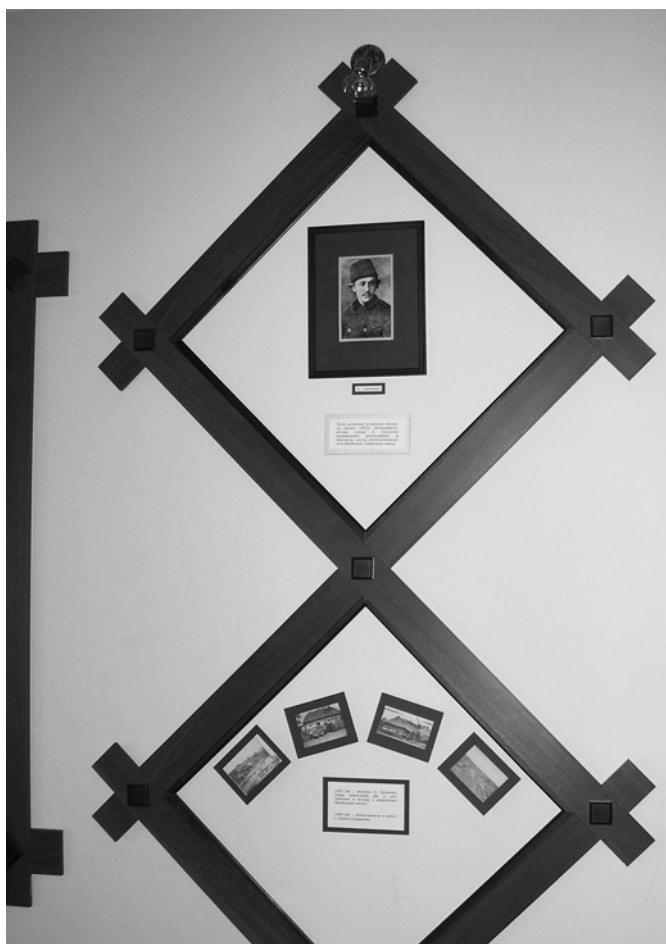
Входження в життя та культуру починається із життя й культури свого народу, близько-

го оточення. Наприклад, само розташування тем у підручнику Б.Грінченка «Українська читанка. Рідне слово» вказує на цей діалектичний шлях: «Сім'я та родичі», «Рідний край», «Громада», «Держава», «Земля», «Божий світ».

Образ національного світу – перший етап у формуванні свідомості дитини. У Б.Грінченка немає визначення цього поняття, як і «національний образ світу», але шляхом наукової реконструкції, опираючись на сукупність його філософських, педагогічних, психологічних поглядів, можна було б сформулювати їх так: образ національного світу – це відображення людиною тих соціально-етнічних, духовних, природних умов життя, в яких вона живе, усвідомлює, оцінює і виявляє себе як особистість, як представник свого народу. В національному образі світу відбивається не стільки предметна сторона дійсності, скільки духовно-моральна позиція особистості у ставленні до того, що його оточує, і як представника етносу, і як «члена людської сім'ї». В національному образі світу соціум, природа і сама людина проходять через призму національних цінностей та ідеалів, які сформувалися історично і закріплені у мові та культурі народу. Цілісний образ світу як загальнолюдський, загальнокультурний феномен включає в себе два попередніх. Через національне дитина

Церква в сусідньому селі Михайлівці, куди приходила родина Грінченків.

Експозиція літературного музею Бориса Грінченка.

менників) в дослідженні «Перед широким світом» (К., 1907).

Учителювання в Олексіївці завершилося переїздом родини Грінченків до Чернігова. Причиною цього були як розбіжності на ґрунті національного в навчанні та вихованні із Х.Д.Алчевською, так і потреба навчання доньки у гімназії. У пам'яті учнів та селян Олексіївки він надовго залишив добрі згадки. Один із учнів, Петро Коновалов, згадував, що «не учителював би він у нас, не лежав би в моїй хаті «Кобзар» на столі, адже розум, любов до педагогічної роботи і значний педагогічний хист учителя зробили навчання легким і приємним, – ось риси, що характеризують працю Б.Грінченка-вчителя» [7].

У 1988 році у Луганському державному педагогічному інституті ім. Тараса Шевченка (тепер Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка) була проведена перша науково-практична конференція, присвячена творчій спадщині Бориса Грінченка, тоді ж в Олексіївській школі була відкрита музейна кімната та споруджено пам'ятник Б. Грінченку луганського скульптора, народного художника України, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка І.М.Чумака.

З того часу на Луганщині грінченкознавчі студії проводяться цілеспрямовано і систематично. Проведено ряд науково-практичних конференцій (1993, 1995, 1998, 2003, 2008 рр.), видано три вісники Інституту грінченкознавства «Слово і пісня Бориса Грінченка» (1994, 1995, 1996 рр.), захищено три кандидатські дисертації (О.Неживий (1994), М.Кравченко (2001), Л.Нежива (2001)).

Помітними в сучасному літературознавстві стали книги Ю.Єненка «Промінь добра» (1994), Б.Пастуха «Борис Грінченко – безкомпромісний лицар національної ідеї» (1998) та «Спогади» Марії Загірньої (1999), які підготувала до друку Л.Нежива, її монографія «Марія Загірня» (2003).

Тепер Олексіївська школа реформована у навчально-виховний комплекс «Олексіївська школа-гімназія ім. Бориса Грінченка». У будівлі школи в якій вчителювали Борис Дмитрович та Марія Миколаївна Грінченки, проведені реставраційні роботи, тепер тут діє літературний музей, який, віриться, матиме статус Державного літературно-меморіального музею Бориса Грінченка. До цього нас зобов'язує діяльна пам'ять про видатну постать в історії національної культури українського народу.

входить у світ, і загальнолюдське бачення дійсності можливе саме на основі сформованої національної картини світу.

У нашому краї відбулося становлення Бориса Грінченка як лексикографа та фольклориста, адже в багатотомному виданні фольклорно-етнографічних матеріалів є також народнопоетичні твори, записані в Олексіївці та навколишніх селах і хуторах. Навіть після від'їзду в одному з листів до своїх кумів Петра Федоровича та Марії Йосипівни Позднякових він подає своєрідний фольклорний питальник: «Треба записувати про всяку рослину (дерева, кущі, трави, квітки, гриби тощо), як називається, через що воно так називається, відкіль воно взялося? Як про се розказують люди? Може, які казки про се єсть, з чого яка рослина взялася? Коли є, то позаписувати» [6].

Також Борис Грінченко провів одне з перших в українському літературознавстві соціологічних досліджень, яке стосувалося рецепції читача та української книги і розповів про своєрідність сприймання художньої літератури (насамперед, творчості І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, П.Куліша, Марка Вовчка, Д.Мордовця, М.Кропивницького, зарубіжних пись-

Джерела та література

1. Неживий О.І. Борис Грінченко: вартовий рідного слова. Педагогічна спадщина та проблеми сучасної освіти. – Луганськ: Знання, 2003. – 124 с.
2. Загірня Марія. Спогади. – Луганськ, 1999.
3. Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994.
4. Зінківський Т. Писання Трохима Зінківського: У 2 т. Т. 1 / Зредагував Б.Грінченко. – Л., 1893.
5. Липа І. Пам'яті Насті Грінченкової // Слово пам'ять береже / Упоряд. Л.Неживої, О.Неживого. – Луганськ, 2001.
6. Грінченко Б. Лист до Позднякових Петра Федоровича та Марії Йосипівни від 20.01.1901 року / ІР НБУ ім. В.Вернадського. – Ф. III. – Спр. 41030.
7. Над могилою Бориса Грінченка: Автобіографія, похорон, спомини, статті / Упоряд. С.Єфремов. – К.: Вік, 1910.

Алексей Неживый

Борис Гринченко и гринченковеды на Луганщине

В статье выяснено краеведческий аспект педагогической и творческой деятельности Бориса Гринченко на Луганщине. Рассматривается также сделанное современными гринченковедами Луганского края.

Ключевые слова: *Борис Гринченко, Луганская область.*

Olexiy Nezhyuyi

Borys Grinchenko and Experts of His Heritage in Luganshyna

The article deals with the ethnic aspect of pedagogical and artistic activity of Borys Grinchenko in Lugansk region. The contribution of modern Lugansk experts of Grinchenko's heritage has been analyzed as well.

Key words: *Borys Grinchenko, Lugansk region.*

УДК 37(092)(477)

Нінель Клименко (м. Київ)

**ЛЬВІВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ НАСТІ ГРІНЧЕНКО:
СТОРІНКИ З БІОГРАФІЇ**

У статті на основі нових архівних джерел висвітлюються сторінки з біографії Насті Грінченко під час навчання у Львівському університеті. Розглядається вплив багатонаціонального львівського соціокультурного й політичного середовища на формування особистості, світоглядних орієнтирів та політичних переконань Насті Грінченко.

Ключові слова: *Галичина, Львівський університет, жіночий рух, «Кружок українських дівчат», політична еміграція.*

Анастасія Грінченко (1884-1908 рр.), єдина донька відомих батьків Бориса та Марії Грінченків, залишила помітну спадщину як в літературі, так і в громадсько-політичному житті України кінця XIX – початку XX ст. Настя Грінченко більш відома громадськості як письменниця. Однак, її постань як громадської діячки, яка стояла біля витоків жіночого руху, маловідома. Зрештою і сама біографія є маловивченою. Сьогодні є лише одна розвідка про її життя та творчість [1, 59-62], хоча її самовіддана праця для свого народу заслуговує на вивчення та популяризацію.

Предметом нашої студії є висвітлення сторінок львівського періоду життя Насті Грінченко під час навчання у Львівському університеті. Адже в цей період відбувається становлення її особистості, формування світоглядних орієнтирів та політичних уподобань.

Основу дослідження цієї статті становлять матеріали з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені Вернадського. В центрі нашої уваги перебували факти, перебіг львівського життя Насті Грінченко крізь призму її діяльності, непо-